

Продовольча безпека як складова частина економічної безпеки

В статті розглядається продовольча безпека як складова частина економічної безпеки.

The paper considers food security as an integral part of economic security.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, глобалізація, регіон.

Вступ. В умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів сучасний соціально-економічний стан будь-якої країни визначає крайню актуальність діяльності держави щодо забезпечення її економічної безпеки. Політичні і економічні трансформації, що відбулися в Україні, вказують на необхідність цілеспрямованої діяльності в цій сфері. Для забезпечення продовольчої безпеки як однієї з складових економічної безпеки держави необхідна стратегія захисту державних інтересів, таких, як соціальна стабільність, задоволення потреби в споживанні, незалежність від імпорту, розвиток власного виробництва продовольчих товарів, створення резервних запасів для стабілізації продовольчого забезпечення.

Механізм забезпечення продовольчої безпеки країни залежить від її стану в регіоні, а, як відомо, кожен регіон має свою специфіку, пов'язану з поступовою зміною якості споживання і з боку населення, і ресурсів з боку виробництва, у зв'язку з чим необхідний механізм вдосконалення продовольчої безпеки.

Вибір стратегії продовольчого забезпечення здійснюється виходячи із специфічних рис країни, з урахуванням її орієнтації на соціально-економічне становище і економічні можливості.

Питанням дослідження продовольчої безпеки присвячено багато праць, зокрема [1-3,5]. Проте критеріїв, згідно яких можна здійснювати продовольчу політику регіону та країни в цілому, не існують. При розробці стратегії продовольчого забезпечення регіону необхідним є повний аналіз системи показників, що характеризують продовольчу безпеку регіону і вимоги до самозабезпечення регіонів України продовольством, закріплені законодавчо.

Лешанич С.Є., аспірант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Економічна самостійність регіонів України і перенесення центру тяжіння в рішенні продовольчої проблеми на регіональний рівень веде до необхідності розгляду продовольчої безпеки в регіонах. Регіональна політика у сфері продовольчого забезпечення здійснює істотний вплив на всю продовольчу безпеку країни. Отже, необхідний аналіз забезпечення продовольчої безпеки на регіональному рівні.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення основних характеристик продовольчої безпеки в контексті економічної безпеки держави та її регіонів.

Результати. Поняття «продовольча безпека» вперше було введено в 70-ті роки ХХ ст. ФАО – міжнародною продовольчою і сільськогосподарською організацією ООН для країн, що розвиваються. Продовольча безпека повинна була гарантувати стійкий економічний розвиток і соціально-політичну стабільність цих країн.

Якнайповніше формулювання даного поняття висвітлено в документах римської (всесвітньої) зустрічі на вищому рівні по проблемах продовольства [4]. Узгоджений представниками 185 країн, 80 неурядовими організаціями і різними міжнародними установами «План сумісних дій» засвідчив, що «Продовольча безпека реалізується, коли всі люди і у будь-який час мають фізичний і економічний доступ до достатньої в кількісному відношенні, безпечної їжі, для задоволення своїх дієтичних потреб і смакових переваг для ведення активного і здорового способу життя» [5].

В документі «римської декларації по всесвітній продовольчій безпеці» («*Rome Declaration on World Food Security*») йдеться про обов'язок усіх держав забезпечувати «право кожного на доступ до безпечних для здоров'я і повноцінного харчування продуктів відповідно до права на адекватне харчування і основного права на життя» [4].

Першочерговими завданнями держави у сфері регулювання агропромислового виробництва повинні стати стабілізація і розвиток агропромислового виробництва, забезпечення продовольчої безпеки, поліпшення продовольчого забезпечення населення, підтримка економічного паритету між сільським господарством і іншими галузями економіки, зближення рівнів доходу працівників сільського господарства і промисловості, захист вітчизняних товаровиробників у сфері агропромислового виробництва.

Існуючу проблему продовольчої безпеки України, на нашу думку, необхідно розглядати в контексті економічної безпеки, оскільки в ній сконцентровані головні напрями аграрної політики і економічної реформи в ринкових умовах. В цьому процесі відображені реальні тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва, стан ринку і споживачів на ньому, визначаються ступінь залучення і залежності від світового ринку продовольства, застосовується механізм державної стратегії з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників з метою створення головної системи життєзабезпечення – продовольчої безпеки.

Беручи до уваги інтереси економічної безпеки України і соціально-політичної стабільності в суспільстві, необхідно констатувати, що продовольчий і аграрний комплекси завжди залишаються найважливішими галузями економіки. Першочерговою задачею є створення в агропродовольчій сфері економіки умов для господарювання і підприємницької стабільності і забезпечення державної підтримки товаровиробників. Увага держави повинна бути зорієнтована на фінансуванні і освоєнні перспективних технологій і розробці фундаментальних досліджень в сфері агробізнесу. Існує необхідність розробки концепції створення в країні продовольчого стратегічного резерву, з тією метою, щоб гарантувати населенню забезпеченість основними продуктами харчування.

Продовольча безпека України та її регіонів, таким чином, розглядається як здатність держави гарантувати задоволення потреб в продовольстві на рівні, при якому забезпечується нормальна життєдіяльність населення.

Виступаючи підсистемою в системі економічної безпеки, продовольча безпека має ієрархічну структуру (таблиця).

В контексті визначення сутності продовольчої безпеки регіону необхідно виділити наступні її характеристики:

1) достатність пропозиції продовольства на внутрішньому ринку, включаючи імпорт;

2) ефективність платоспроможного попиту і адекватний розподіл і споживання продовольства;

3) стабільність національної продовольчої системи, що зводить до мінімуму вплив різного роду ендогенних і екзогенних чинників на ситуацію на внутрішньому продовольчому ринку.

Ієрархічна структура основних елементів продовольчої безпеки

Елементи продовольчої безпеки	Рівні ієрархії			
	Загальнонаціональний	Регіональний (обласний)	Груповий (соціальних груп)	Індивідуальний
Матеріальна доступність	+	+	+	+
Економічна доступність	+	+	+	+
Самостійність	+			
Достовірність	+	+	+	
Стабільність	+	+		

Оскільки кожна з перелічених характеристик може розглядатись самостійно, важливим є визначення сукупності елементів і кількісних параметрів національної продовольчої безпеки. В ролі яких можуть виступати:

1) здатність національної продовольчої системи виробляти, імпортувати, забезпечувати зберігання і просування до кінцевого споживача продовольчих товарів в обсягах, необхідних для задоволення раціональних потреб всіх соціальних груп населення («фізична доступність достатньої в кількісному відношенні, безпечної і поживної їжі» [1]);

2) рівність всіх соціальних груп в споживанні мінімально достатнього в кількісному відношенні, збалансованого за асортиментом набору продовольчих товарів, що відповідає прийнятим стандартам поживності і якості («всі люди мають економічний доступ до продовольства належних обсягів і якості» [3]);

3) максимальна автономність і економічна самостійність національної продовольчої системи, що зменшує її уразливість по відношенню до коливань міжнародного ринку і політичного тиску ззовні (в цьому аспекті національну продовольчу безпеку можна інтерпретувати як продовольчу незалежність);

4) надійність, під якою розуміється здатність національної продовольчої системи звести до мінімуму вплив сезонних, погодних та інших коливань на постачання продовольством населення всіх регіонів країни («всі люди завжди мають доступ до продовольства»);

5) стійкість, яка означає, що національна продовольча система розвивається в режимі розширеного відтворення у всіх його аспектах: виробничому, соціальному, екологічному тощо [3].

Окрім цього, необхідно зупинитися на визначенні продовольчого господарства, під яким розуміється множина таких одиниць, як:

1) сукупність галузей, виробництв, об'єктів інфраструктури, що беруть участь у виробництві і реалізації продовольства;

2) суб'єкти продовольчого ринку – споживачі і виробники продовольчих товарів, трейдери і інші оператори продовольчого ринку, включаючи учасників зовнішньоторговельної діяльності;

3) економічні механізми, керівники процесами виробництва, переробки, зовнішньої торгівлі, розподілу і збуту агропродовольчої продукції;

4) механізми, що забезпечують стійкий соціальний рівень сільських жителів (працівників).

Таким чином, продовольча політика повинна бути представлена комплексом заходів щодо ефективного вирішення задач розвитку у виробництві, зберіганні, переробці і зовнішній торгівлі. Але у жодному випадку при цьому не повинна залишитися осторонь проблема справедливого розподілу основних продуктів харчування і соціального розвитку сільської місцевості.

Узагальнюючою характеристикою продовольчої безпеки є стійкість національної продовольчої системи [1]. Крім того, в ході ринкових трансформацій продовольчого господарства відбувається зміна економічних і адміністративних механізмів, що забезпечують безперервне функціонування продовольчої системи в неринковому, плановому режимі. Так само в цей час спостерігається розділення населення за майновою ознакою, тобто за рівнем споживання продовольчих товарів. У зв'язку з цим специфіка трансформаційного періоду різко звужує простір прийнятних дій щодо забезпечення продовольчої безпеки.

Ефективний механізм державного регулювання продовольчого господарства визначається вибраними цілями і пріоритетами аграрної (продовольчої) політики, а її рівень – комбінацією таких трьох основних чинників, як політична воля державної влади, можливості бюджету і суспільна згода. Маючи все це на увазі, уряди окремих країн одержують право проводити національну аграрну політику навіть в збиток інтересам деяких груп населення

(споживачів або виробників сільськогосподарської сировини і продовольчих товарів).

Яскравим прикладом жорсткого державного тиску на ринок є Японія, що обмежила імпорт рису в рамках спеціального режиму ВТО. В результаті ціни внутрішнього ринку на цей продукт у декілька разів перевищили ціни світового ринку, а, отже, позначилися на витратах споживачів. Проте, такий захід сприяв підтримці «національного духу» жителів країни. Використовуючи свій міжнародний авторитет і економічні можливості, країни Євросоюзу добилися того, що в Угоді по сільському господарству ВТО система компенсаційних зборів була включена до складу платежів, здійснюваних як невід'ємна складова частина певної внутрішньої політики підтримки (так званий «голубий ящик») і є спеціальним виключенням з угод по скороченню сільськогосподарських дотацій. Компенсаційні платежі, що є основою аграрної політики Євросоюзу, підтримують внутрішні ціни на продовольство в середньому на 55-60 % вище, ніж на світовому ринку. Проте в стратегічному плані це дозволило країнам Євросоюзу перетворитися з нетто-імпортер в найбільшого експортера продовольства. Відтак, особлива підтримка і захист фермерства в розвинених країнах (наприклад, в США) пояснюється своєрідним визнанням їх історичної ролі в становленні нації і держави.

Сутність продовольчої безпеки країни полягає в здатності держави забезпечити населенню гідний рівень споживання продовольчих товарів, використовуючи, разом з особистим агроекономічним потенціалом, всі виробничі, фінансові ресурси, політичні можливості та інші чинники, що є у розпорядженні держави [3]. Одним з варіантів забезпечення національної продовольчої безпеки є функціонування економіки держави на основі продовольчого самозабезпечення, хоча і він не завжди є ефективним. В умовах низького рівня самозабезпеченості безпека підривається тоді, коли країна не в змозі оплачувати імпорт необхідних продуктів і стійко залежить від економічної допомоги з боку інших держав (у вигляді гуманітарної допомоги, кредитів для закупівель продовольства та інших пільг).

Як відомо, стан національної продовольчої безпеки може бути охарактеризований системою критеріїв і кількісних параметрів, включаючи їх критичні або порогові значення. Така система спрямована на забезпечення можливості: 1) здійснювати постійний моніторинг стану продовольчої системи країни; 2) прогнозувати і попереджати відповідні загрози.

При цьому, по-перше, необхідно відстежувати параметри продовольчої безпеки за всіма її критеріями: фізичної і економічної доступності продовольства, незалежності, надійності і стійкості національної продовольчої системи.

По-друге, оскільки стан останньої значною мірою визначається макроекономічною ситуацією в країні, система критеріїв і показників продовольчої безпеки не може не включати низку основних макропараметрів.

По-третє, існує необхідність в оцінці відповідності агропродовольчої політики, що проводиться державою, цілям і задачам національної продовольчої безпеки. Зрозуміло, що критерії і параметри продовольчої безпеки належить органічно «вписати» в загальні вимоги до економічної безпеки.

Відтак необхідно включити в загальні вимоги до економічної безпеки країни критерії і параметри продовольчої безпеки.

Продовольча безпека – одна з необхідних умов стабільного і незалежного розвитку України в сучасних, достатньо складних і суперечливих інтеграційних та глобалізаційних умовах. Необхідною умовою продовольчої безпеки виступає створення умов для активного розвитку сільського господарства і переробної промисловості, що дає право задовольняти незалежно від зміни зовнішніх чинників потреби громадян в життєво важливих продуктах харчування в кількості і якості, необхідній для збереження здоров'я і працездатності населення. Окрім цього, продукти повинні бути екологічно чистими.

Метою сільськогосподарської політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки країни виступає гарантія продовольчих поставок за будь-яких умов.

Отже, рівень продовольчої безпеки визначають наступні визначальні чинники:

- вітчизняне виробництво, здатне наповнити споживчий ринок;
- імпорт продовольства, що включає товари, які можуть вироблятися в Україні, і товари, які в Україні вироблятися не можуть;
- рівень розвитку вітчизняної переробної промисловості;
- купівельна спроможність населення різних регіонів України, взаємопов'язана з насиченістю споживчого ринку;
- самозабезпечення населення, тобто рівень розвитку особистого

підсобного господарства (нетоварного), у тому числі і дачного.

Забезпечення продовольчої безпеки і зростання національного виробництва продовольства підсилить продовольчу незалежність України, а звідси, з одного боку виступатиме гарантією незалежності держави на міжнародній арені, а з іншого формуватиме збалансоване споживання населення.

Висновки. Таким чином, для забезпечення продовольчої безпеки, як однієї з складових економічної безпеки держави, необхідна розробка концепції створення в країні продовольчого стратегічного резерву, з тією метою, щоб гарантувати населенню забезпеченість основними продуктами харчування. Продовольча безпека України та її регіонів, таким чином, розглядається як здатність держави гарантувати задоволення потреб в продовольстві на рівні, при якому забезпечується нормальна життєдіяльність населення.

Література

1. Агаев Б.В. Организационно-экономический механизм обеспечения продовольственной безопасности / Агаев Б.В. – М., 2000. – 177с.
2. Гришин А.С. Экономическая безопасность / Гришин А.С., Новиков В.Н. – Изд-во: ФАИР., 2000. – 336 с.
3. Добросоцкий В. Основные направления регулирования продовольственного рынка / Добросоцкий В. // Экономист. – 2000. – № 3. – С.78-81.
4. Римская Декларация о всемирной продовольственной безопасности и План действий Всемирной встречи на высшем уровне по проблемам продовольствия. <http://www.nasledie.ru>
5. Рябова Т.Ф. Экономическая безопасность: продовольственная безопасность: Термины и определения: Словарь. – М., 2001. – 335 с.